

Kapitalizm
Ne Zaman Başlar?

**Kapitalizm Ne Zaman Başlar?
Feodal Toplumdan Ekonomi Dünyasına**

Jérôme BASCHET

Ekim 2024

978-625-99086-6-3

Monografi® | 014

ÖZGÜN İSMİ

Quand commence le capitalisme ?

De la société au monde de l'Économie

Crise&Critique

Albi, 2024

ÇEVİRİ

Hasan Can UTKU

GÖZDEN GEÇİREN

İlhan DÜZ

SON OKUMA

Tuğba YİGEN

BASKI

Melisa Matbaacılık Sertifika No: 45099

Maltepe Mah. Davutpaşa Çiftelhavuzlar

Yolu Sok. Acar Sanayi Sitesi No: 16

Zeytinburnu 34010 İstanbul

Monografi Yayınları

Sertifika No: 43841

Aziz Mahmut Hüdayi Mah.

Hakimiyeti Milliye Cad. No: 58/64

Üsküdar 34672 İstanbul

bilgi@monografiyayinlari.com

www.monografiyayinlari.com

www.twitter.com/monografiyay

www.instagram.com/monografiyayinlari

Eserin tüm hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek kaydıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz, dağıtılamaz.

Jérôme BASCHET

Kapitalizm Ne Zaman Başlar?

FEODAL TOPLUMDAN
EKONOMİ DÜNYASINA

Çeviri: Hasan Can UTKU

M O N O G R A F İ

JÉRÔME BASCHET

Jérôme Baschet, Ecole normale Supérieure de Saint-Cloud mezunu ve Ecole française de Rome eski üyesidir. Jacques Le Goff'un yönetiminde tamamladığı doktora tezinde ortaçağ cehennem temsillerine odaklanmıştır (*Les Justices de l'au-delà* [Öteki Dünyanın Adaletleri]). 1990 yılından bu yana, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'te doçent olarak görev yapmakta, 1997'den beri ise Universidad Autónoma de Chiapas, San Cristóbal de Las Casas'ta ders vermektedir.

Meksika'da, Zapatista hareketine ilgi duyan Baschet bu hareketin siyasi boyutları, teşvik ettiği alternatif örgütlenme biçimleri ve tarihsel kavrayışlarla ilgili etkileri üzerine çalışmaktadır (*La Rébellion zapatiste* [Zapatista İsyanı]).

Paris'te verdiği derslerde uzun süre boyunca tarih ve sanat tarihi kesişimini konu almış, ortaçağ Hıristiyanlığını yapılandıran temsiller ile bu temsillerin görsel ifadeleri üzerine yoğunlaşmıştır: *La Civilisation féodale* [Feodal Uygarlık]; *L'Iconographie médiévale* [Ortaçağ İkonografisi]; *Le Sein du père* [Babanın Göğsü].

Seminerlerinin içeriği 2013'ten beri farklı bir yön izleyerek *Comparatismes anthropo-historiques* [Antropo-tarihsel Karşılaştırmalar] adını almıştır. Bu seminerlerde, kıyaslamacı çalışmanın farklı uygulamalarını ve bunların ortaya çıkardığı meseleleri araştırır. Özellikle, kıyaslamacı yöntemi Batı (veya modernite) sorusunu yeni baştan ele almanın bir yolu gibi ele alarak Avrupalı özelliklerin belirgin bir ölçümünün yapılması ve bunların insan topluluklarının olası çeşitlilikleri içerisinde uygun bir yere oturtulması amaçlar. Daha özel olarak, ortaçağ ruh ve beden kavrayışlarının (ve ruhani ile bedensel olanın dualist olmayan ikiliği) bir analizi üzerinden, Philippe Descola'nın *analojizm* şeklinde adlandırıldığı dünyalardaki kişi anlayışları üzerine karşılaştırmalı bir araştırma yürütür.

HASAN CAN UTKU

Oyun yazarı ve çevirmen. 26 Eylül 1978'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki öğrenciliği sırasında üniversitenin tiyatro topluluğunda (GSÜTT) başladığı tiyatro çalışmalarını 2005 yılında aynı topluluktan arkadaşlarıyla birlikte kurduğu Tiyatro Öteki Hayatlar'da yazar ve yönetmen olarak sürdürdü. Yazdığı otuzun üzerinde oyun çeşitli profesyonel ve amatör topluluklarca sahnelendi. Bu oyunlarla Mitoş-Boyut 1. Oyun Yazma Yarışması'nda Başarı ödülünü, Afife Tiyatro Ödülleri kapsamında Cevat Fehmi Başkut En İyi Yazar ödülünü, Ekin Yazın Dostları ve Direkleri'nde Seyirci Ödülleri'nde Yılın En Başarılı Oyun Yazarı ödülünü ve Cevdet Kudret Edebiyat Ödülleri'nde mansiyon kazandı. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra 2003 yılından beri profesyonel olarak Fransızca ve İngilizceden çeviri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
1. Kronoloji: Çok Büyük Görüş Ayrılıkları	9
Kapitalizm/Sömürgecilik.....	9
Ateşli Silahlar Devrimi mi?	13
Ortaçağ Kapitalizmi.....	17
Uzun Ortaçağ.....	18
Avrupa ve Çin Arasındaki Büyük Ayrışma	21
Büyük İtiliş.....	24
Antroposen/Kapitalosen Tarihlendirmesi Üzerine Son Not.....	33
2. Geçişin Etkenleri Hangileridir?	37
Dışsal ya da İçsel Etkenler	37
Avrupamerkezciliğin (ve Karşıtlığının) Sefaleti.....	43
Feodal-Dinsel Dinamik ve Hıristiyan Evrenselliği.....	48
Başka bir Geçiş: Kıyaslamacılıktan Doğacılığa.....	55
Ruhsal ve Bedensel Olanın Kesin Eklemlenmesi ve Dünya Egemenliği	62
Caliban ve Cadı Üzerine Son Not.....	68
3. Kapitalizm: Ama Neden Söz Ediyoruz Biz?	72
Sermayenin Etkinlikleriyle Kapitalizmi Birbirinden Ayırmak.....	75
Sermayenin Kapitalist Olmayan Etkinlikleri.....	78
1. Sermayenin Etkinliklerinin İkincilliği	78
2. Sermayenin Uygulamalarının İçerisinde Gömülü Oluşu	79
3. Kâr Maksimizasyonu Amacının Yokluğu	81
4. Ticaretin Kapitalist Olmayan Biçimleri	81
5. Piyasasız Piyasalar.....	84
6. Para ama Genel Eşdeğer Olmaksızın.....	86
7. Kapitalist Olmayan Sermaye.....	88
Sermayenin Etkinlikleriyle Kapitalizm Arasındaki İlişki Nedir?	92
“Merkantilist Ön-Kapitalizm” Kavramı Üzerine Son Not.....	101
Son Yorumlar.....	103

GİRİŞ

Bu kitaba adını veren soru akademik görünebilir.¹ Oysa varoluşunun bir nedeni var. Gerçekten de, kapitalizm hakkında ve hatta olası sonu hakkında seve seve konuşuyoruz ama aslında onun ne zaman başladığını bile bilmiyoruz. Daha doğru bir deyişle, ne toplum bilimlerinde ne de eleştirel düşüncenin çeşitli akımları arasında kapitalizmin oluşumunun anahtar anlarını belirlemek için bir uzlaşya varılmış değil. Farklı yazarlara göre varlığı iki, beş ya da sekiz yüzyıl, hatta dört veya beş binyıl geriye gidiyor ve dört ila beş bin yıllık böyle bir dalgalanma meseleyi aydınlatılabilmek için çok fazla heyecana ya da yeterli çabaya da yol açmamıştır. Elbette ki bu kadar karmaşık bir toplumsal-tarihsel gerçekliğin bir günde doğuveremeyeceği söylenerek bu kronolojik duraksamaların oluşumunun zaman içindeki dağınıklığının bir göstergesi olduğu öne sürülecektir. Ancak göreceğimiz üzere farklı tarihsel okumalar arasındaki uzaklık başka tür bir niteliğe sahiptir ve kapitalizmin kavranışı bakımından önemli sonuçlar doğurur.

1. Mevcut metnin ilk hali, Mayıs 2015'te Paris'te, Crise & Critique Derneği'nin bir seminerinde sunulmuştur. Bu seminerin düzenleyicilerine ve o sırada yorumlarını benimle paylaşan herkese, en başta Anselm Jappe ve Armel Campagne olmak üzere, teşekkür ediyorum. Aradan geçen yaklaşık on yıllık süre boyunca, buradaki düşüncelerin hacimli bir makaleden yola çıkarak sonunda bir kitaba dönüşmesi (her ne kadar hâlâ tamamlanmış bir çalışma iddiasında olmasa da) için beni sürekli olarak teşvik eden Clément Homs'a da özel bir teşekkür borçluyum. Kitabın son halinin hazırlanmasında kendisinin yorum ve eleştirilerinden, aynı zamanda Cris & Critique Yayınları'nın düzeltme ve özenlerinden de çok yararlandım. Son olarak dikkatli gözden geçirmeleri ve değerli önerilerinden ötürü Joseph Morsel'e de içten teşekkürlerimi sunarım.

Buradan hareketle, kapitalizmi neyin tanımladığı ve sonuç olarak ortaya çıkışını belirleyebilecek ayırt edici nitelikler konusunda en küçük bir uyuşmanın bile mümkün olmadığını saptanması bundan da daha rahatsız edicidir. Bu noktada da yine büyük bir bulanıklık hüküm sürüyor. Kuşkusuz bu tür uğraşların yararını hepten yadsımak mümkün. Bu yüzden de kapitalizmin ne zaman başladığı sorusunun karşısına bir başka soru yerleştirilebilir: Kapitalizmin bir doğum tarihi var mı?² Bu tarihin varlığından kuşku duymak için ilk neden, daha önce de söylediğimiz gibi, böyle bir sistemin ortaya çıkışının uzun bir süreye yayılmasıdır ve kimilerine göre bu süre modern denilen çağın üç yüzyılını (16. ve 18. yüzyıllar arası) kapsar. Ancak başka bir okuma kapitalizmin oluşumunun kronolojisi için daha derin bir kayıtsızlığı içerir. Gerçekten de kapitalizm özellikle ticari alışverişlerde kazanç sağlama arayışı anlamına geldiğine göre, ilk örneklerine İlk Çağ'ın büyük uygarlıklarında rastlayabilir ve daha sonra da zaman içinde yavaş yavaş yaygınlaşarak modern dünyada tam gelişimine kavuştuğunu görebiliriz. Bu nedenle de kapitalizmin tarihsel oluşumunu sorgulamak fazla bir yarar sağlamayacaktır çünkü tarihin başlangıcına dek uzanır ve insan doğasının bir boyutuna tanıklık ettiğinden en azından potansiyel olarak her zaman var olmuş bir gerçekliği oluşturduğu söylenebilir. Son olarak, soruyu ele almanın bir başka yolu da “kapitalizm” diye bir şeyin aslında var olmadığını, dolayısıyla da şu ya da bu zamanda ortaya çıktığını söylemenin imkânsızlığını savunmaktır. Toplumsal-tarihsel gerçekliklerin incelenmesinde sürekli dönüşümlere ve hem çok sayıda hem de birbiriyle çelişkili güçlerin hareketlerinin değişkenliğine karşı duyarlı olmak gibi (son derecede haklı) bir nedenle “kapitalizm” gibi bir kavramın gerçek yaşamda var olmayan bir soyutlamadan ibaret olduğu sonucuna (biraz fazlaca hızlı) varan böyle bir yaklaşım konusunda ne düşünmemiz gerektiğine daha sonra bakacağız.

Yani bu kitapta yerine getirilecek ilk görev kapitalizmin oluşumunun kronolojisine ve ayrıca bu kavramın tanımlanmasına ilişkin tartışmaların hedeflerini açıklığa kavuşturmak olacak. Bunu,

2. Quentin Ravelli, “Le capitalisme a-t-il une date de naissance?”, *Tracés. Revue de Sciences humaines*, sayı 36, 2019, <<http://journals.openedition.org/traces/9428>>.

konuyu donmuş ve tekanlamlı bir tanıma hapsetmeyi amaçlayan bir sınıflandırma takıntısıyla yapmayacağız çünkü yüzyıllar boyunca hiç durmadan dönüşüm geçirmiş bir tarihsel gerçeklik için, bu başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Ancak bu yaklaşımın nedeni konuştuğumuz şeyin ne anlama geldiğini az da olsa bilme gerekliliğidir. Dahası ileride göreceğimiz gibi kapitalizmin tanımlanmasını tarihsel oluşumu içinde ele almak önemli bir noktayı da açıklığa kavuşturuyor: Bu yaklaşım kapitalizmi zaman zaman karıştırıldığı, daha önceden var olan kimi uygulamalardan ve özellikle de kimi durumlarda büyük ölçekte de gerçekleştirilebilen ticari etkinliklerden ayırt etmeyi zorunlu kılıyor.

Az önce sözünü ettiğimiz iki sorunun (Ne zaman? Ne?) düşünülebileceğinden çok daha basit oldukları anlaşılır. Kapitalizmin oluşumunu bilmenin başka bakımlardan daha hassas olan sorununa bağlı olan güçlüğün derecesidir bu. Başka bir deyişle, onu ortaya çıkarmak için bir araya gelmiş temel etkenler ve belirleyici mekanizmalar hangileri olmuştur? Ayrıca kapitalizm hiçlikten doğmadığına ve önceden var olan bir tarihsel gerçekten ya da ondan hareketle belirdiğine göre, kapitalizmin tarihsel oluşumu sorununun aynı zamanda adına genel olarak feodalizmden kapitalizme -burada birbirine eşdeğer kabul edeceğimiz iki terim³- geçiş dediğimiz şeyin de sorunu olduğunu saptamamız gerekir. Bu noktada karşımıza, özellikle Marksist tarihyazımında sıkça rastladığımız klasik bir soru çıkıyor. 1970'lere dek şiddetli tartışmalara konu olmuş bu nokta,⁴ tarihin sözde sonunun geldiğinin, neoliberal düşüncenin tek başına zaferinin ve postmodern parçalanmanın ilanına tanıklık eden, daha sonraki dönemde karanlığa gömülür gibi olmuştur. Bununla birlikte

3. Burada feodalizmle ilgili tartışmaya girmiyorum, bu kavram şurada feodal ve dinsel [kitap boyunca kullanılan deyiş orijinalinde "féodo-ecclézial" olarak geçiyor ve tam karşılığı "feodal ve Kilise'ye dayalı sistem" türünden bir terim oluyor, ben söyleyiş kolaylığı açısından "feodal-dinsel" demeyi tercih ettim, ama bağlam zaten ortaçağın Batı dünyası olduğu için, dinle kastedilenin Katolik Kilisesi olduğunun akılda tutulması gerekir (ç.n.)] sistem olarak yeniden formüle edilmiştir: bkz. Jérôme Baschet, *La civilisation féodale. De l'an mil à la colonisation de l'Amérique*, Paris, Champs Flammarion, 4. basım, daha önce yayımlanmamış bir sonsözle birlikte, 2018 (2004).

4. Örnek olarak bakınız Maurice Dobb ve Paul-M. Sweezy, *Du féodalisme au capitalisme. Problèmes de la transition*, Paris, Maspero, 1977, 2 cilt.

gerçekte hiçbir zaman tamamen yok olmamış 2000'lerden sonraya kısmen farklılık gösteren biçimleriyle yeniden ortaya çıkma eğilimi göstermiştir. O zamandan bu yana kapitalizmin kökenleriyle Batı'nın dünyanın geri kalanına dayattığı sömürge egemenliği arasındaki bağ, daha önceki tarihsel yapılandırmaların Avrupalı merkezli taraflılığını giderme kaygısıyla sıklıkla öne çıkarılıyor.⁵

§

Geçiş: Elbette ki bu terim günümüzde bundan yirmi, otuz yıl öncesinde olduğundan daha geniş bir yankı buluyor.⁶ “Enerji”, “ekoloji” gibi ya da daha başka sözcüklerle birleştirilmiş olarak her yerde karşımıza çıkıyor. Öyle ki geçişler âdeti, söylemlerde gerçek yaşamda kendilerini gösterme eğilimleriyle ters orantılı yer buluyor gibiler. Ancak her türlü resmi, uzlaşmış ya da örtmeceli kullanımına karşın terim köklü bir potansiyelden de bütünüyle yoksun sayılamaz, özellikle de kendini güçlendirmek için nedenleri bulunan bir inandırıcılıkla, kapitalizmin ötesine ulaşacak bir geçişin bakış açısını işaret ettiği durumlarda. Bunun ille de çöküş bilimcilerin vaaz ettikleri gibi ölümcül ve çok yakın bir yıkım dolayısıyla olması gerekmez; daha çok kapitalizmin var olabilme koşullarının sonunda tükenerek olması ve/veya giderek artan yıkıcılığın yeryüzünde saygın bir yaşam sürebilme olasılığını koruyabilmek için ortaya çıkacak ayaklanmaları artırması sonucunda da olabilir, bu amaç için yeterli güç oluşturma yetersizliğinin sermayenin gücünü, insanlık dahil, çok sayıda türün yok olmasına neden olacak kadar artırmaması koşuluyla.⁷

Bu durumda kapitalizmin tarihsel oluşumunu bilmenin gelecekte aşılmasını daha iyi anlamaya yarayabileceğini düşünebilir miyiz? Böylece kendimizi geçmişteki geçişten elde edilen bilgilerin

-
5. Örnek olarak bakınız Alexander Anievas ve Kerem Nişancıoğlu, *How the West Came to Rule: The Geopolitical Origins of Capitalism*, Londra, Pluto Press, 2015 [*Batı'nın Egemenliği Nasıl Kuruldu? Kapitalizmin Jeopolitik Kökenleri*, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, 2020].
 6. Bu terimin konu edinildiği semantik kavgaların bir özeti için, bakınız “Transition - Penser les transitions devant l'Anthropocène”, *Vocabulaire critique & spéculatif des transitions*, 2021, internet üzerinden: <https://vocabularyrestransitions.fr/>.
 7. Bakınız Jérôme Baschet, *Basculements. Mondes émergents, possibles désirables*, Paris, La Découverte, 2021.

gelecekteki (ya da devam eden) geçişe doğrudan uygulanmasının kışkırtmasına karşı daha iyi koruyabiliriz. Sanki biri diğerinin aynadaki yansımasıymış, başlangıç ve son güzel ve mantıklı bir simetri içinde birbirine karşılık gelebiliyormuş gibi. Bu kitabın sonuç bölümünde bu konuya geri döneceğiz ama iyice temkinli davranarak bunu şimdiden dile getirmekte yarar var çünkü kapitalizmin ötesine uzanan olası bir geçişin onu geçişle aynı mekanizmalara yanıt vereceğini hiç bir şey güvence altına alamaz. Geçmişteki geçişin tarihsel okumasını gelecek için umduğumuz bir geçiş hakkındaki düşüncelerimizle yapmaktan daha kötü bir şey de olamaz. Geçmişteki geçişlerin kavranması kuşkusuz anlamlıysa da böyle bir bilginin doğaları ve mekanizmaları mutlaka farklı olmaları gerekecek başka olası geçişlere uygulanabilirliği üzerinde ciddiyetle düşünmek kaydıyla. Bir geçişler bilgisinin edinilebilmesi için gereken koşullardan biri budur. Şu an için bunu yapabilmekten uzağız ama ona katkıda bulunabilmek de hoş bir bakış açısı oluşturabilir.

Son olarak, geçiş kavramının 2000'lerde kazandığı yeni bir boyutun da altını çizmemiz gerekir. Adına ister antroposen diyelim, ister kapitalosen, bilimsel tartışmalar, sera etkili gazların yayılmasının antropojenik yükselişinden doğan yeni bir jeolojik dönemden söz etme eğiliminde; buna kapitalizmin kurucusu olan üretkenlik itkisinin neden olduğunu da ekleyebiliriz.⁸ Bu nedenle de feodalizmden kapitalizme geçiş yalnızca bir toplumsal-tarihsel sistemden bir diğerine geçiş gibi görülemez. Bu geçiş yalnızca insanlık tarihini değil, bütün yeryüzünün yeni bir çağa adım atmasını içerir.⁹ Demek oluyor ki kapitalizmin oluşumunu sorgulamak aynı zamanda bir jeolojik dönem değişikliğinin de mekanizmalarını gün ışığına çıkarmaya çalışmak anlamına geliyor (bu iki olgu kronolojik açıdan

8. Bkz. Christophe Bonneuil ve Jean-Baptiste Fressoz, *L'Événement anthropocène*, Paris, Le Seuil, 2013 ve kapitalosen kavramı için, Jason W. Moore, *Le capitalisme dans la toile de la vie. Ecologie et accumulation du capital*, Toulouse, L'Asymétrie, 2020 (2015); Andreas Malm, *L'Anthropocène contre l'histoire*, Paris, La Fabrique, 2017 ve Armel Campagne, *Le Capitalocène. Aux racines historiques du dérèglement climatique*, Paris, Divergences, 2017.
9. Bütün gezegeni kapsayan boyutu için, bakınız Dipesh Chakrabarty, *The Climate of History in a Planetary Age*, Chicago, Chicago University Press, 2021. Benim bu konuda daha önceki yorumlarım için "Reopening the Future: Emerging Worlds and Novel Historical Futures", *History and Theory*, 61/2, 2022, s. 183–208.

tam örtüşmese de). Burada amaç dünyanın üzerine çökmekte olan iklimsel ve ekolojik felaketlerin tarihsel kökenlerini sorgulamaktır.

§

Bu kitabın kesinlikle tarihsel ve/veya kuramsal bir geçiş modeli önermek gibi bir iddiası yok. Tam aksine bizi bundan uzak tutabilecek her türlü önlemi almaya çabalayacağız. Ele alınan üç soru – Ne zaman? Nasıl? Ne? – yalnızca izlenecek tartışma terimlerini açıklığa kavuşturma amacıyla. Karşılaştığımız sorunlara biraz daha doğru sorularla yaklaşmaya başlamak bile yeterince tatmin edici.

Bununla birlikte kendimize kimi belirgin seçenekleri savunma hakkını da tanıyacağız. Yani, ilk bölümde kapitalizmin oluşumunun geç bir dönemine odaklanacak; bunu yoğun ve nispeten kısa bir evreyle ilişkilendireceğiz. *Büyük itilme*: Aslında bu kitabın adı bu da olabilirdi. Sonsuz bir zamana yayılan ve hissedilemeyen bir geçiş imgesini öne çıkarmaktansa, vurguyu daha çok sistemsel dönüşümün özellikle yaşamsal (ve ani) bir noktası üzerine koymanın daha yararlı olacağını göreceğiz. Ancak bu aynı zamanda çok uzun süreli dinamikleri de hesaba katmayacağımız anlamına gelmiyor. Son olaraksa, kapitalizmin oluşum sürecinde bir araya gelen üç farklı zamanın birbirine eklemeliğini de göz önünde tutmayı önereceğiz.

Çok daha karmaşık olan ikinci bir yönse, geçiş sürecinde rol oynayan etkenlerin doğasıyla ilgili. Bununla ilgili çok sayıda birbirine karşıt sav ileri sürülmüştür, başlıca örnekler arasında büyük ticaret atılımının ya da Protestan etiğinin, İngiliz tarım kapitalizminin ya da sanayi devriminin, ilkel birikimin ya da ateşli silahlar devriminin rolünü öne sürenleri düşünebiliriz. Bu varsayımlardan her birinin üzerinde ayrıntılıca durmaktansa İkinci Bölüm'de önceliği iç kökenli mi yoksa dış kökenli (önceden var olan feodalizmle ilişkili olarak) bir okumaya mı ya da içsel etkenlere mi yoksa dışsal etkenlere mi (Avrupa'ya özgü mü yoksa dünyanın başka yerlerini de hesaba katarak mı?) vereceğimize göre, geçişi anlayabilmek için gereken mantık biçimini sorgulayacağız. Dış kökenli boyutları reddetmekle beraber çoğunlukla görmezden gelinmiş ya da küçümsenmiş bir tarihsel güç olan feodal-dinsel sistemle aynı dinamiğe bağlı

olarak iç kökenli etkenlere daha büyük bir yer ayırmanın uygun olacağını önereceğiz.

Son olarak, Üçüncü Bölüm'de kapitalizmin niteliklerinin belirlenmesinde görece talepkâr bir ölçüt benimseyeceğiz. Kavramın tanımlanmasını ilk ticari ve parasal uygulamalara kadar geri götürmeyi reddetmenin önemi yaşamsal. Bunun kapitalist olmayan pek çok toplumdaki sermaye etkinliklerinin konumunu belirleyebilmek için çok büyük bir çaba harcanmasını gerektirdiğini göreceğiz. Yalnızca bu şekilde, çoğunlukla kapitalizme yol açmaksızın erişebildikleri kapsamın sınırlarını anlayabiliriz.

§

Kendimize kapitalizmin oluşumuyla neden ilgilendiğimizi bir kere daha soralım. Doğuşunun bizi doğası konusunda da aydınlayabileceğine mi inanıyoruz? Bu doğayı tam anlamıyla kavrayabilmek için sürecin sonraki aşamalarına, olgunluk çağına ya da geç dönemlerine bakmak daha doğru olmaz mıydı? Hem az önce başlangıcın yanıltıcı aynasında sonu görmeye çalışmak düşüncesini yadsıma mıydık? Elbette ki öyle. Ama belki de süreksizlik yaklaşımını bizim burada önereceğimiz çözümlerlerin ortak noktası kabul etmek yararlı olabilir. Çünkü kapitalizmin oluşumunu ancak onu sürekli bir ilerleme şeklinde düşünülen bir tarihin sonucu gibi gören liberal düşünce akımlarına özgü mazur gösterici yaklaşımların tam aksi yönünde çözümleyebiliriz. Bu aynı zamanda kapitalizmi insan doğasında var olan ve eski çağlardan beri görülen alışveriş eğilimlerinin yavaş bir gelişimi gibi görerek onu doğallaştıran yaklaşımları da reddetmek demektir. Tam tersine, kapitalizmin oluşumunu araştırmak bize daha önceki insanlık tarihinin tamamıyla çok büyük bir kopuş yaşandığını ortaya çıkarma fırsatı verecek.

Kuşkusuz bu noktada kapitalizmin doğuşunun çözümlenmesi bilimsel bir katkı da sağlayabilecektir: Onun insanlık tarihinin bütününü ve hatta insanlığın da ötesindeki tarihle ilişkisini daha iyi anlamak. Kapitalizmin çok yakın geçmişli oluşu, tarihsel bir gerekliliğinin bulunmayışı, dünyanın neredeyse bütün halklarının kendi varoluşlarına yabancı olması ve tek bir sözcükle özetlersek

“istisnai”liği tarihi algılama biçimimiz üzerinde etki yaratmayacak bir şey değildir. Bu, kapitalizmin sözkonusu istisnai niteliğinin tüm boyutlarıyla kendini gösterdiği, yeryüzünün yaşanabilirliğini bile tehlikeye atacak ve insan türü için bir varoluşsal risk yaratacak dercede belirgin hale geldiği bir dönemde özellikle geçerlidir. Böyle bir anda, bu tür sonuçlardan kaçınabilmek için kapitalizmden bir çıkış yolu bulabilme olasılığı, her zamankinden daha akla yakın bir seçenek olarak görülebilmektedir.

Tarihe günümüzden dönüp baktığımızın farkındalığını hiç yitirmeden, şimdi artık geçmişteki bir geçişin çözümlenmesine ve kapitalizmin henüz var olmadığı eski zamanlara dalmamızın zamanı geldi.¹⁰ Tarihsel kavrayış burada, çok daha başka mantıklarla hareket eden eski zaman toplumlarına kapitalist merkezli geriye yansıtımlar yapma tehlikesini önleyebilmek için çok zorlu bir çaba gerektirecektir, ama bu çaba aynı zamanda sonu başlangıcın aynasına fazla hızlıca yerleştirme kışkırtmasına karşı koymak için de gereklidir. Mümkün başka geçişler üzerine düşünebilmek için, hâlâ içinde yaşadığımız Ekonomi Dünyası'nın tesisine yol açan hareketin çözümlenmesiyle belirecek kimi dayanak noktalarını elde edebilmenin bedeli bu olacaktır.¹¹

10. Hem tarihselliğin modern rejiminin belirlenimciliklerinden hem de şimdiki zamancılığın hapisliğine özgü olarak her türlü tarihsel bakış açısının silinmesinden uzak kalması gereken eleştirel bir tarihin geliştirilmesine bağlı koşullarla ilgili tartışmaya burada yer verilmeyecektir. Bu konu hakkındaki yorumlarım için bakınız *Défaire la tyrannie du présent. Temporalités émergentes et futurs inédits*, Paris, La Découverte, 2018.

11. Kapitalizmi ekonomi dünyası olarak tanımlamak onun istisnai niteliklerinden birini özellikle vurgulamamızı sağlıyor: Başka hiçbir toplumsal-tarihsel sistemde ekonomi, kendi kurallarına göre işleyen ve mantığını toplumsal yaşamın tamamına dayatma eğiliminde olan özerk bir alan olarak ortaya çıkmamıştır (bkz. J. Baschet, *Basculements*).